

Λζ'. Ὁ γενικός νόμος τοῦ δικαίου (ΚΘ'). ἐμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ καὶ οὕτως. Ἐχεῖς ἐξουσίαν νὰ περιορίσῃς τὴν ἐξωτερικὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας παντὸς ἄλλου ἀνθρώπου εἰς ὅρια τοιαῦτα, ὥστε νὰ φυλάττεται ἐκ τούτου ἡ προσωπικὴ σου ἀξία, εἰάν τὸν περιορισμὸν τοῦτον δὲν τὸν κάμνουν οἱ ἄλλοι θέλοντες — ἢ, συντομώτερον, ἔχεις ἐξουσίαν νὰ ἀναγκάσῃς ἄλλους εἰς τὸ νὰ σεβασθῶσι τὴν προσωπικὴν σου ἀξίαν, εἰάν δὲν θέλουν νὰ τὴν σεβασθῶσιν οἴκοθεν. Τὸ ἠθικῶς λοιπὸν δυνατόν ταύτης τῆς ἀνάγκης, διὰ τῆς ὁποίας τὸ προσῆκον μεταβάλλεται εἰς ἀναγκαῖον (ΚΗ'), Σημ.), περιέχεται εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου· καὶ ἡ τοῦ δικαίου διδασκαλία ἐμπορεῖ διὰ τοῦτο νὰ ὀρισθῇ Ἐπιστήμη τῶν αἰτίων ἠθικῆς ἀνάγκης ἐπικρατούσης γενικῶς εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἢ θεωρία τῶν εἰς τὴν ἡμετέραν πρακτικὴν ἐνέργειαν ἐξ ἀνάγκης διατηρουμένων.

Λζ'. Ὁ δὲ τύπος οὗτος τοῦ γενικοῦ κανόνος εἶναι μάλιστα ἀξιόλογος ἀναφερόμενος εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον (ΚΕ'), ἐπειδὴ διὰ τοῦτου ἀσφαλίζεται ἡ ἀναγκαστικὴ δύναμις. Ἐάν δὲν εἶχε ταύτην τὴν δύναμιν, ἤθελε κρέμασθαι ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν θέλησιν νὰ σέβωνται τὰ εἰκατά μας. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐμπιστευθῆτις εἰς ταύτην τὴν θέλησιν, ἥτις ὡς γέννημα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας ἐμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ κακὴ· διὰ τοῦτο ὁ Λόγος ἀπαιτεῖ δημόσιον τῶν πραγμάτων τάξιν, ὅπου νὰ ἐπικρατῇ ὁ γενικός νόμος τοῦ δικαίου μὲ πληρεξουσιότητα, καὶ διὰ τοῦτο προτάζει τὴν ἀνάγκην (Λζ'). Αὕτη δὲ ἡ ἀνάγκη ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τῶν ἠθικῶν μας ἐνεργειῶν, εἰάν καὶ ἡ ἐννοιά της ἐμπορῇ καὶ ἐσωτερικῶς νὰ ἐνεργήτῃ εἰς τὴν θέλησιν. Ἐσωτερι-

κῶς δὲ ἔμπορεῖ καθεὶς νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸς τὸν ἑαυτὸν του, εἰάν ὀνομάσωμεν ἀνάγκην τοὺς ἐσωτερικοὺς λόγους τῆς ἁρμονίας τῶν πρακτικῶν μας δυνάμεων· τότε τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἔχουν νὰ λύσωσιν ἢ τοῦ δικαίου ἐπιστήμη καὶ ἢ Ἠθικὴ ἐκφράζονται οὕτως. Ἡ πρώτη πρέπει νὰ μᾶς δείξῃ κατὰ Τίνας κανόνας ἔμπορεῖ νὰ ἀναγκασθῇ ἐξωτερικῶς ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς πράξεις του· ἡ δὲ δευτέρα, κατὰ Τίνας κανόνας ἔμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀναγκασθῇ ἐσωτερικῶς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὰς πράξεις του.

ΛΗ΄. Ὁ γενικὸς νόμος τοῦ δικαίου (ΚΘ, Λ5'), ὅς τις εἰς ἐδῶ ἐρμηνεύθῃ κατὰ διαφόρους τύπους, εἶναι πρακτικὸν ἀξίωμα τοῦ Λόγου, ἐπειδὴ ὁ Λόγος, ὡς νομοδότης τῆς πρακτικῆς μας ἐνεργείας, πρέπει νὰ προσδιορίσῃ καὶ τὸ δίκαιον νομικῶς ὡς τι ἀπ' αὐτοῦ ἀπαιτούμενον ἴδιον ταύτης τῆς ἐνεργείας μας. Διὰ τοῦτο τὸ φυσικὸν δίκαιον ὀνομάζεται καὶ λογικόν. Ὁ νόμος λοιπὸν ἐκεῖνος ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ πρακτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀρχή, εἰάν ἐκλάβωμεν τὸ ἠθικὸν γενικώτερον (Ζ'). ἐπειδὴ προσδιορίζει τὰς ἡμετέρας ἐξωτερικὰς πράξεις, αἷτινες συνέχονται ἀκριβῶς μὲ τὰ ἠθικὰ. Ἀλλ' εἶναι ἀρχὴ κατ' εἶδος καὶ καθαρὰ, ἐπειδὴ εἰς αὐτῆς προσδιορίζεται μόνον ὁ τρόπος ἐν γένει τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων, χωρὶς νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὴν ὕλην, ἢ εἰς τὸ ἀντικείμενον· ὁ δὲ προσδιορισμὸς οὗτος εἶναι ἀρχικὸς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, καὶ ὄχι ἐπαρμένος ἀπὸ τὴν πείραν, ἥτις ἀντιλαμβάνεται ἐπίσης καὶ δίκαια καὶ ἄδικα, καὶ κυρίως εἰπεῖν δὲν ἀντιλαμβάνεται τίποτε ἐκ τούτων, εἰμὴ πράγματα μόνον καὶ ἔργα, τὰ ὅποια βασανίζων ὁ Λόγος κατὰ τὸν ἀρχικόν· ἐκεῖνον προσδιορισμὸν τὰ γνωρίζει δίκαια ἢ ἄδικα.

ΛΘ΄. Ἰλικὴ δὲ ἢ ἐμπειρικὴ ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου

δὲν ὑπάρχει· διότι, ἐπεὶ δὴ πρέπει νὰ ἔχη τὸ κῦρος διὰ πάντα ἄνθρωπον, καὶ ἐν γένει διὰ πᾶν λογικὸν ὄν, εἰν ἐπρόκειτο νὰ ἔχη σχέσιν καὶ μὲ ἄλλα ὄντα λογικὰ ὁ ἄνθρωπος· οἱ δὲ ἄνθρωποι εἶναι παντοδαποὶ καὶ διάφοροι ἐπ' ἄπειρον· διὰ τοῦτο γενικὴ ἀρχὴ τοῦ δικαίου, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ περιέχεται πᾶσα μερικὴ περίπτωση τῆς χρήσεώς του, δὲν δύναται νὰ δοθῇ. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς τελειότητος ἢ εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐμπορεῖ νὰ προτεθῇ ὡς ὑλικὴ ἀρχὴ τοῦ δικαίου· διότι σιωπῶν, ὅτι τῆς τελειότητος καὶ εὐτυχίας ἔχει καθεὶς ἰδίαν ἄλλην καὶ ἄλλην, λέγω ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἐνόχλησις τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον· ὅς τις, φέρ' εἰπεῖν, ἀπαιτεῖ ἀπ' ἄλλου τὰ ἴδιά του, καὶ τὸν ἀναγκάζει, ταραττει μὲν τὴν εὐτυχίαν του, δὲν παραβαίνει δὲ τὸ δίκαιόν, εἰν δὲν τοῦ πολυμή τὴν ζωὴν, καὶ ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν προσωπικὴν του ἀξίαν.

Σημείωσις. Ἐξωτερικὴ ἀνιδεντία ἢ γνώμη παιδαγωγῶν, ἢ νομοδότου, ἢ ἀρχοντος, ἢ κριτοῦ δὲν δύναται νὰ γείνη κανὼν τοῦ δικαίου· διότι οὕτως ἠθέλεν ἐκλείψει τὸ Λόγῳ δίκαιον, καὶ ἠθέλεν εἶσθαι μόνον τὸ θετικόν (ΙΚ'). Πᾶσα ἀνιδεντία ἔχει τὸ κῦρος της, εἰν συμφωνῇ μὲ τὸν Λόγον. Ἐάν δὲ λάβωμεν ὡς κανόνα καὶ ἀρχὴν τοῦ δικαίου τὴν Θεῖαν θέλησιν, πρέπει νὰ τὴν στοχασθῶμεν ταυτιζομένην μὲ τὸν καθαρὸν Λόγον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεχόραξεν ὁ Θεὸς τὰ πανάγιά του θελήματα (ΚΑ'). Τὰ δὲ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου δίκαια ὡς ἑπερτατης Ἡθικῆς κανόνες δὲν περιχλειόνται εἰς τὴν ἐρευναν λογισμῶν ἀνθρώπων.

Μ'. Δίκαιον μὲν ἐν γένει εἶναι τὸ νὰ προποδιορίζεται οὕτως ἢ τῆς ἐλευθερίας μας ἐξωτερικὴ χρῆσις, ὡστε δὲ αὐτῆς νὰ συμβιβάζεται ἢ ἐλευθερία μας μὲ τὴν προσωπικὴν ἀπάντων ἀξίαν, καὶ ἐπομένως νὰ συμφωνῇ, ὅσον δύναται, μὲ πᾶσαν ξένην ἐλευθερίας χρῆσιν. Δίκαιον δὲ ἐν εἴδει εἶναι ἰδιαίτερος αὐτῆς προποδιορισμὸς ἀναφερόμενος εἰς δεδομένα ἀντικείμενα καὶ

πράξεις, καὶ ὀνομαζεται, ὡς ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἔξου-
σία. Τὸ συμφωνοῦν μὲ τὸ δίκαιον (ἀφηρημένως), ὀνομάζεται
καὶ αὐτὸ δίκαιον (συγκεκριμένως)· τὸ δὲ κατ' αὐτοῦ ἀντι-
φερόμενον, ἄδικον. Δικαιοσύνη λοιπὸν δὲν θεωρεῖται
ἐνταῦθα ὡς ἀρετὴ, ἀλλὰ μόνον ὡς ποιότης τῆς ἐξωτερικῆς
χρήσεως τῆς ἐλευθερίας, καθὼς καὶ ἡ ταύτης ἐναντία ἀδικία.
Ἐὰν λοιπὸν πρέπη νὰ ὀνομάζεται ἀνάγκητις δικάια, πρέ-
πει νὰ εἶναι ἀντίστασις τοῦ ἀδίκου (ΛΔ').

ΜΑ'. Διότι, ὅταν ὑπερβαίνητις τὰ ὄρια τῆς ἐλευθερίας
του, καὶ ζητῇ, φέρ' εἰπεῖν, νὰ ἐπάρῃ τὰ ξένα βώδια διὰ τὸν
ἀγρόν του χωρὶς τὴν θέλησιν τοῦ κυρίου των· ἡ βία, τὴν ὁ-
ποῖαν οὗτος ἀντιτάσσει εἰς τὸν ἄρπαγα δὲν εἶναι ὄδικος, ἀλλ'
ἀντίστασις τοῦ δικαίου κατὰ τῆς ἀδικίας, καὶ ἐπομένως δι-
καία ἀνάγκη· ἀλλ' εἰς αὐτὴν δὲν μεταχειρίζεται ἐμπόδια τῆς
ἐκτελέσεως τοῦ δικαίου, προσπαθεῖ δὲ νὰ τὸ ἐμποδίσῃ μὲ
δεήσεις, δὲν κάμνει ἄδικον· διότι στέκει πάντοτε εἰς τὴν ἐλευ-
θερίαν τοῦ ἄλλου ν' ἀκούσῃ ἢ νὰ μὴ ἀκούσῃ τὰς δεήσεις· ὁ
δὲ προσδεχόμενος τὰς δεήσεις, καὶ ἀπολύων τὸν ὀφειλέτην,
φέρ' εἰπεῖν, δὲν ἠναγκάσθη ἀπ' αὐτόν, οὐδὲ ἠδικήθη, ἀλλ'
ὑπακούσας εἰς τὴν ἰδίαν του ἀγαθὴν καρδίαν ἢ εἰς ὑψηλότερον
καθῆκον ἐντολῆς, παρεῖθε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δικαίου του· ἀλλ'
εἰς τὸν δεόμενον δὲν ἀφίνη ὥραν ἀπὸ τοῦ νὰ μὴ ἐνοχλῇ τὸν
ἄλλον, εἴησ οὖν νὰ τὸν δυσωπήσῃ μὲ τὴν ἀνάγκην τῆς δεήσεως
του· ἔχει οὗτος τὸ δίκαιον νὰ τὸν ἀποβάλλῃ ὡς ὄχι μόνον ζη-
τοῦντα τοῦ δικαίου τὴν παῦσιν, ἀλλ' ἐπιφέροντα ἐμπόδιον καὶ
εἰς τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τοῦ καιροῦ καὶ τῶν δυνάμεών του.

ΜΒ'. Ἐὰν τὸ δίκαιον καὶ τὸ τούτου ἀντίστιχον καθῆ-
κον διατηρῶνται ἐξ ἀνάγκης (ΛΔ'); πᾶν δίκαιον εἶναι
κυρίως ἐξωτερικὸν καὶ τέλειον. Ἐὰν δὲ διακρίνωμεν

ἐκ τούτου δίκαιον ἄλλο ἔσωτερικόν καὶ ἀτελές, τότε θέλομεν ἐκλάβειν γενικώτερον τὴν λέξιν δίκαιον· καὶ θέλομεν τὴν ἀναφέρειν καὶ εἰς πράξεις, ὅπου ἐμφιλοχωρεῖ καθήκον ἀρετῆς καὶ συνειδήτος, ἢ γουν εἰς τὸ ἔσωτερικῶς καὶ καθ' ἑαυτὸ δίκαιον ἢ ὀρθόν (ΔΕ.). Τοιοῦτον εἶναι τὸ ὀνομαζόμενον δίκαιον τῆς ἐπιεικείας· διότι τὸ ἐπιεικὲς εἶναι ἐλεύθερον καὶ ἀκατανάγκαστον.

Σημείωσις. Τὸ περιαδρόμιον. «Μέγα δίκαιον μεγάλη ἀδικία» θεμελιώνεται κυρίως εἰς τὴν ἀνωτέρω διαφορὰν, καὶ ἔχει τὴν ἐφεξῆς σημασίαν. Ὅτι ἐξωτερικῶς εἶναι δίκαιον, ἐμπορεῖ ἐσωτερικῶς νὰ εἴναι ἀδικον· τοιαύτη εἶναι ἡ σκληρότης, μὲ τὴν ἐπόσιν ἐδανιστῆς ἀπαιτεῖ πτωχὸν ὀφειλέτην τὸ ἀργύριόν του. Ὁ Λόγος ἔδω ἀπαιτεῖ καθ' ἑνα μὲν τρόπον νὰ γνωρίσῃ τὸ δίκαιον τῆς νομοθεσίας του, κατ' ἄλλον δὲ νὰ φανῇ ἐπιεικὴς καὶ συγκαταβατικὸς εἰς αὐτήν. Ἀντίρροισι δὲ ἐμφιλοχωρεῖ καμμία. Διότι διακρίνομεν ἔδω ἐπιστημονικῶς μόνον, διὰ νὰ καταλάβωμεν κατ' ἄλλο ὅλην τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λόγου, δὴ αὐτῆς εἶδη· ἀλλ' εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἀπαιτεῖ ὁ εἰς καὶ ἀδιαίρετος Λόγος ὑπακοὴν εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν Νομοθεσίαν· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ χωρὶς νὰ ἀντιφάσῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἐάν τις ἐκτελῇ δίκαιον ὅχι μόνον νὰ τὸ ἐκτελῇ δικαίως (ΜΑ.), ἀλλὰ καὶ ἐναρτίως καὶ θεοσεβῶς (ΙΒ.). Ἐμποροῦν λοιπὸν τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἐπιεικὲς ὅχι μόνον ἰδιαίτεροι ἄνθρωποι νὰ συνάπτωσιν ἀναντιφάτως, ἀλλὰ καὶ οἱ διανεμόντες τὸ θετικὸν δίκαιον ἀπὸ τῶν καθ' ἑδρῶν, εἰν μάλιστα τα ἔχη βάσιν τὸν Λόγον (ΙΕ.). Τὸ ἐναντίον τοῦ δικαίου λέγεται ἀδικον, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐναντίον ἐμπορεῖ νὰ ἐνομασθῇ ἀσπλαγχνία, καθὼς καὶ ἡ ἐπιεικεία, εὐππλαγχνία· διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτέρω θέσις σημαίνει κυρίως «Μέγα δίκαιον γίνεται μὲ μὲ γάλην ἀσπλαγχνίαν, ὅταν τὸ ἐκτελῆται μὲ μεγάλην ἀύστηρότητα καὶ σκληρότητα. Τὸ δὲ αἶτιον, διὰ τὸ ὅποιον τὸ τῆς ἐπιεικείας δίκαιον ὀνομάζεται ἔσωτερικόν καὶ ἀτελές, εἶναι ἄλλο, εἰμὴ διότι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν γινώσκεται ἐντελῶς μὲ μόνον τὸν νομον τοῦ ἐξωτερικοῦ δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ προσωπικοῦ καὶ πραγματικοῦ δικαίου.

ΜΓ'.

Ε' Πειθὴ ἀντικείμενον τοῦ δικαίου εἶναι αἱ πράξεις αἱ ἐξωτερικαί· πᾶν δὲ ἐξωτερικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται αἱ πράξεις μας εἶναι ἢ πρᾶγμα ἢ πρόσωπον (ΚΣ'). διὰ τοῦτο τὰ δίκαια διαιροῦνται εἰς προσωπικά καὶ πραγματικά· καὶ πραγματικὸν μὲν δίκαιον ὀνομάζεται, εἰάν ἡ πράξις, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀναφέρεται εἰς ἄλογον πρᾶγμα. Προσωπικὸν δὲ ἐξ ἐναντίας, εἰάν ἀναφέρεται εἰς ἀνθρώπους· ὅς τις, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει τὸ δίκαιον νὰ καλλιεργῇ ἄγρὸν διὰ τὴν ἀπολαύην ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν, ἔχει δίκαιον πραγματικόν· ὅς τις δὲ ἔχει δίκαιον νὰ ζητῇ ἀπ' ἄλλου ἀνθρώπου νὰ τοῦ σκάψωσι τὸν ἄγρὸν, ἔχει οὗτος προσωπικὸν δίκαιον. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὸ πραγματικὸν δίκαιον ἀποδίδεται καθήκον ἀνάγκης ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους· εἰς δὲ τὸ προσωπικὸν μόνον ἀπ' ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει τις τὸ δίκαιον.

ΜΔ' Ἐπειθὴ δὲ πρᾶγματα καὶ πρόσωπα εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐμπείριαν παντοδαπῶς συνημμένα· διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ συναφθοῦν διαφόρως καὶ τὰ προσωπικά μετὰ τῶν πραγματικῶν δικαίων· ὅς τις, φέρ' εἰπεῖν, διὰ συνθήκης κατοικεῖ ξένου οἶκον, ἔχει ἐν ταυτῷ καὶ προσωπικὸν καὶ πραγματικὸν δίκαιον, τὸ μὲν πρὸς τὸν οικοδεσπότην, τὸ δὲ πρὸς τὸν οἶκον· οἱ ἐφεξῆς παράγραφοι θέλουσιν ἐξηγήσειν σαφέστερα τὸ λεγόμενον.

ΜΕ' Πραγματικὸν λοιπὸν δίκαιον (ΜΓ') ἐμφιλοχωρεῖ,

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΩΠ. ΚΑΙ ΠΡΑΓΜ. ΔΙΚΑΙΟΥ. 31

ἔταν τις μετὰ χειρὶζεται τὸ πρᾶγμα, πρὸς τὸ ὁποῖον ἔχει ἐξουσίαν, ὡς μέσον σκοπῶν ἰδικῶν του, χωρὶς νὰ δύναται καὶ τὸ μεταχειρισθῆ ἄλλος. Ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ ἐννοηθῆ τὸ δίκαιον ὡς ἐγχεκολλημένον ἢ ἐνυπάρχον εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα· διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον ἐν τῷ πράγματι, καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἐξουσίαν. Τὸ πρᾶγμα θεωρεῖται τότε ὡς ἀνήκον εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ συνεννοούμενον εἰς τὸν τούτου κύκλον τῆς ἐλευθερίας, ὡς πρᾶγμα προσιδιάζον εἰς αὐτόν. Τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἔχοντα τὴν τούτου ἐξουσίαν λέγεται τὸ Ἐμὸν ἢ τὸ Σὺν, ἢ τὸ ἐκείνου, κατὰ τὴν διαφορὰν δηλαδὴ τῶν προσδιαλεγομένων προσώπων.

ΜΣ'. Προσωπικὸν δὲ δίκαιον (ΜΓ') ἐμφιλοχωρεῖ, εἴαν τις ἔχῃ ἐξουσίαν νὰ ζητῆ ἀπ' ἄλλου θετικὰς ἢ ἀστερητικὰς τινὰς ἐνεργείας· καὶ ἐμπορῆ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ τι εἰς αὐτόν. Τὴν πράξιν ταύτην καὶ τὰ ταύτης ἀκόλουθα θεωρεῖ ὁ ἔχων, τὴν ἐξουσίαν ὡς μέσα ἐπιτυχίας τῶν σκοπῶν του, καὶ ὡς πρᾶγμα ἠνωμένον μετὰ τοῦ προσώπου (ἡγουν τῆς αἰτίας ταύτης τῆς πράξεως), καὶ καταλαμβάνει τὸ εἰς τὸ πρᾶγμα τοῦτο δίκαιόν του, τὸ ὁποῖον δεικνύει εἰς τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ χωρὶς τοῦ προσώπου οὐκ ὑπάρχει ἡ πράξις, ἥτις χρησιμεύει εἰς τὸν σκοπὸν του. Εἰς τὸ καθαρῶς λοιπὸν προσωπικὸν δίκαιον δεῖ εἶναι κτῆμα τοῦ ἄλλου τὸ πρόσωπον αὐτό, ἀλλὰ μέρος μόνου τῆς ἐνεργείας του. Ταύτην δὲ μόνου τὴν ἐνέργειάν του ἐμπορεῖ νὰ θεωρήσῃ ὁ κύριος (ὡς ὀνομασθῆ οὕτως ὁ τὴν ἐξουσίαν ἔχων πρὸς εὐκρίειαν) ὡς πρᾶγμα ἰδικόν του, καὶ νὰ εἴπῃ τὸ Ἐμὸν.

ΜΖ'. Ἐμποροῦμεν λοιπὸν εἰς τὸ προσωπικὸν δίκαιον νὰ ἐννοήσῃμεν, ὅτι μέρος τῆς ἐλευθερίας ἄλλου προσώπου ἐμπρικλείεται εἰς τὸν ἰδικόν μας κύκλον τῆς χρήσεως τῆς ἐλευθε-

ρίας· ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν εἶναι ἐγκεκολλημένον ἐν τῷ πράγματι, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς ξένην ἐνέργειαν, ἣτις δὲν ἔχει αὐθυπόστατον ὑπαρξίν, χωρισμένην δηλονότι ἀπὸ τὸ ἐνεργούν πρόσωπον. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐρμηνεύεται τὸ προσωπικὸν δίκαιον, καὶ ἡ τούτου πρὸς τὸ πραγματικὸν διαφορά.

ΜΗ'. Ἐὰν μὲν ἐννοήσωμεν δίκαιον προσωποπραγματικόν, τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ἀναφέρεσθαι εἰς πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ἐν ταυτιῷ καὶ πρόσωπον· ἀλλὰ πρᾶγμα οὐ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς πρόσωπον, ἐπειδὴ ἄλογόν οὖν δὲν ἐπίδέχεται καρμίαν προσωπικὴν ἀξίαν (Κ5'). ἡ ἄρα ἰδέα τοιοῦτου δικαίου εἶναι τραγελαφικὴ· ἐὰν δ' ἐξ ἐναντίας ἐννοήσωμεν πραγματοπροσωπικὸν δίκαιον, τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ἀναφέρεσθαι εἰς πρόσωπον, ὡς νὰ ἦτο πρᾶγμα. Τὸ πρόσωπον λοιπὸν τότε ἤθελε περιέχεσθαι εἰς τὸν κύκλον τοῦ τὸ δίκαιον ἔχοντος ὅχι καθ' ἓν τι μέρος τῆς ἐνεργείας του, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἐνέργειάν του. Διὰ νὰ μὴ χαθῆ ὁμῶς ἐκ ταύτης τῆς σχέσεως ὁ ἰδιός του κύκλος τῆς ἐλευθερίας (τὸ ὁποῖον διαμάχεται μὲ τὸν νόμον τοῦ δικαίου, ὅς τις ἀποδέχεται τὴν παντὸς προσώπου ἐλευθερίαν)· διὰ τοῦτο πραγματοπροσωπικὸν δίκαιον ἐννοεῖται μόνον μὲ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δύο ἢ καὶ πλεοντέρᾳ πρόσωπα ἔχουσιν ἓνα κοινὸν κύκλον ἐλευθερίας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἀπολαύῃ ἕκαστον ἰδιά του δίκαια εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους μερικὴν του σχέσιν.

ΜΘ'. Τῆς πρώτης ὑποθέσεως ἔχομεν ἐκ τῆς πείρας παραδείγματα ἀνθρώπους τινάς, οἵτινες ἀγαπᾶσι ζωάρια τινὰ ἐπίσης ἢ καὶ περισσύτερον ἀπὸ ἀνθρώπους· ἀλλὰ τοιαύτης ἀναισθήτου ἀφροσύνης παραδείγματα δὲν ἐκπηγάζουν ἀπὸ καρμίαν τοῦ δικαίου σχέσιν, ἐπειδὴ τὰ πρᾶγματα, καθὸ τοιαῦτα,

δὲν ἔχουσι κινῆν δίκαιον, εἰάν καὶ ἔχη ὁ ἄνθρωπος καθήκοντα εἰς τὰ πράγματα, θεμελιούμενα ἢ εἰς τὰ δίκαια τῶν ἄλλων, ὡς ἀνάγκης καθήκοντα, ἢ εἰς τοὺς τῆς ἀρετῆς νόμους· διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τοῦ προσωποπραγματικοῦ δικαίου δὲν ἔχει ἐκ τοῦ ἀντικειμένου καμμίαν δύναμιν εἰς τὴν τοῦ δικαίου ἐπιστήμην.

Ν'. Παραδείγματα δὲ τῆς δευτέρας θέλουν ἐκτεθῆν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, ὅπου θέλομεν ἰδεῖν, ὅτι πολλὰ πρόσωπα ἐμβιβάζουν τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας των εἰς μίαν κοινὴν, καὶ ἐνεργοῦσι κοινῶς εἰς αὐτήν, χωρὶς νὰ χάσῃ κανεὶς τὰ ἰδιαίτερα τῶν δίκαια, τὰ ὅποια ἔχει πρὸς τοὺς συμπεριλαμβανομένους εἰς τὴν αὐτὴν σφαῖραν· ἐδῶ ἡ προσωπικὴ ἀξία δὲν χάνεται, ἐπειδὴ καθεὶς τὴν κοινὴν σφαῖραν ἐμπορεῖ νὰ τὴν ὀνομάξῃ καὶ ἰδικήν του. Πόλις καὶ πολῖται, οἶκος καὶ οἰκέται, ἑταιρεία καὶ ἑταῖροι καὶ πολλαὶ ἄλλαι πολλαχῶς τροποποιούμεναι κοινωνίαι μᾶς δίδουν ἰδέαν τοῦ λεγομένου.

ΝΑ'. Ὅπου καὶ ἂν ἀναφέρωνται τὰ δίκαια, διαιροῦνται ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον ἀποδίδονται εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς πηγῆς των, εἰς ἀρχικὰ καὶ ἐμπειρικὰ· καὶ τὰ μὲν πρῶτα προσαυήκουν εἰς πάντα ἄνθρωπον, καθότοιούτον, καὶ ἐπομένως καθολικῶς καὶ ἀναγκαίως· ἀπαντῶνται λοιπὸν ἐκ τῶν προτέρων· τὰ δὲ δεύτερα προσαυήκουν εἰς αὐτὸν διὰ τι ἐν χρόνῳ συμβᾶν, διὰ τοῦ ἥπολου συνδέεται τι μετὸν ἄνθρωπον· δὲν εἶναι λοιπὸν τόσου ἀναγκαῖα, ὥστε νὰ ἐνυπάρχωσιν εἰς καθεὶνα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἀπαντῶνται λοιπὸν ἐκ τῶν ὑστέρων· τὰ δὲ ἀρχικὰ δίκαια εἶναι βᾶσις τῶν ἐμπειρικῶν.

ΝΒ'. Τὰ ἀρχικὰ δίκαια, καθὼς τοιαῦτα, εἶναι ἀμετάσρεπτα, καὶ ἐπομένως ἄκτητα καὶ ἀναπαλλοτρίωτα ἢ ἀναφαιρέτα, ἐπειδὴ προσαυήκουν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθὼς

τοιούτου· τὰ δὲ ἐμπειρικά εἶναι τρεπτά κατὰ καιρὸν, καὶ ἐπο-
μένως κτητὰ καὶ ἀπαλλοτριωτὰ, ἐπειδὴ τὸ ἐν χρόνῳ συμβαί-
νον ὑπέκειται, καθὼς ὅλα τὰ γινόμενα, εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ
εἰς τὴν φθορὰν (Μεταφυσ. ΥΛ', ΥΔ'). Διὰ τοῦτο ἐκεῖνα μὲν
ἐμποροῦν νὰ ἐνομασθῶσι καὶ οὐσιώδη, ταῦτα δὲ, ἐποου-
σιώδη.

Σημείωσις. Δίκαιον ἀποκτά τις, ἔταν δὲ ἐλευθέρως πράξεως
γεῖνη κύριος πράγματος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἀρχήτερα. Τοιοῦτον δὲ-
καιον εἶναι φθαρτὸν, ἐπειδὴ ὅ,τι ἔγεινε δίκαιον εἰς τινὰ, ἐμπορεῖ καὶ νὰ
παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι· ἐμπορεῖ ἔμως νὰ παύσῃ ἢ ἐκ φύσεως ἢ διὰ
τῆς ἐλευθερίας· τὸ δεύτερον λέγεται ἀπαλλοτριώσις τοῦ δικαίου·
γίνεται ὁ ἐπὶ τούτῳ, ὅταν ἐλευθέρως παραιτήσῃ τὸ κτητὸν δίκαιον.
Ἀρχικὸν δὲ δίκαιον δὲν εἶναι κτητὸν, ἐπειδὴ δὲν χρειάζεται κίνεσις νὰ
ἀποκτήσῃ ὅ,τι ἔχει, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀποκτηθῇ· διότι ἀπὸ
τινα ἐμπορεῖ νὰ ἐπαρθῇ; ἀπὸ πράγματα; ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἔχουν κίνεσις
δίκαιον· ἀπὸ πρόσωπα; ἀλλὰ κατὰ τούτων λέγεται ἀναγκαιῶς, καθὼς
καὶ ὁ νοῦς καὶ τάλλατων οὐσιώδη, καὶ δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ ἀπὸ
αὐτὰ χωρὶς ν' ἀφανισθῇ ἔλητων ἢ προσωπικὴ ἀξία. Διὰ τοῦτο τὸ ἀρ-
χικὸν δίκαιον εἶναι καὶ ἀναπαλλοτριώτον· διότι καὶ ἂν θέλῃ τις νὰ τὸ
ἀπαλλοτριωθῇ (τὸ ὁποῖον κίνεσις ποτὲ μὲ ὑγιᾶ νοῦν δὲν δύναται νὰ θε-
λήσῃ), δὲν ἐμπορεῖ νὰ μεταβῇ δικαίως εἰς τινὰ ἄλλον, ἐπειδὴ τοῦτου
προστάζει τὸ καθῆκον τοῦ δικαίου νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξωτερικὴν τῆς
ἐλευθερίας του χρῆσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ νὰ μὴ ἀρθῇ ἢ προσωπικὴ
ἀξία τοῦ ἄλλου (ΛΑ'). Ἐν γένει δὲ τὰ ἀρχικὰ δίκαια εἶναι βάσεις
πάσης κτήσεως καὶ ἀλλοτριώσεως. Πῶς λοιπὸν ἐμποροῦν αὐτὰ νὰ γεί-
νωσι ἀλλοτριωτὰ καὶ κτητὰ;

ΝΓ'. Μ' ὅλον ὅτι ἐν εἶναι κυρίως τὸ ἀρχικὸν δίκαιον,
ἐπιτηριζόμενον ἀμέσως εἰς τὴν φύσιν τοῦ λογικοῦ ζώου, δηλα-
δὴ τὸ δίκαιον τοῦ νὰ ἀναδείξῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτόν του ἔχοντα
πρόσωπον εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων· μ' ὅλον τοῦτο, εἰάν
τὸ θεωρήσωμεν τριττῶς, ἐμπορεῖ νὰ διαιρεθῇ εἰς τὰ τρία δὲ-
καια· τὸ τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως, τὸ τῆς
προσωπικῆς ἐλευθερίας, καὶ τὸ τῆς προσωπι-
κῆς ἰσότητος.

ΝΔ'. Διότι πᾶν λογικὸν ζῶον α'.) ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς αὐθυπόστατον· β'.) μὲ δυνάμεις προικισμένον· γ'.) κοινωνίαν ἔχον μὲ ἄλλα ὁμοιά του· ἐκπηγάζουν δὲ ταῦτα ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς σχέσεως, εἰς τὴν ὑποίαν ὑπάγεται ἅπαν γνώσεως ἀντικείμενον (Μεταφυσ. ΜΘ'). Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος πρέπη νὰ ἔχη τὸ κύρος του ὡς πρόσωπον εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων· πρέπει νὰ ἔχη ἀρχικῶς τὸ δίκαιον α'.) νὰ ζῆ, ὅσον τοῦ συγχωρῆ ἢ φύσις· β'.) νὰ ἐνεργῆ ἐντὸς τοῦ τῆς ἐλευθερίας του κύκλου· γ'.) νὰ ζῆ ἐπίσης μὲ τοὺς ἄλλους, εἰάν φυσικὴ διαφορὰ, ἢ ἰδία θέλησις δὲν περιορίσῃ ταύτην τὴν ἰσότητα εἰς τρόπον συμβιβαζόμενον μετὰ τῆς λογικῆς οὐσίας του.

ΝΕ'. Ὅταν λοιπὸν γίνεται λόγος περὶ προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος ὡς ἀρχικῶν δικαίων, δὲν ἐννοοῦνται ἀπολύτως — φάσμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον μόνον ἢ φαντασία πυρποληθεῖσα ἀπὸ πολιτικούς φανησιασμούς ἐπροσπάθησε ματαίως ν' ἀναδείξῃ πρᾶγμα — ἀλλὰ σχετικῶς, ἤγουν κατὰ γεωμετρικοῦ λόγον τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν ἐκάστου δυνάμεων πρὸς τὰς ὁποίας ἀπολαύει ὠφελείας. Συνάγεται δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὰ τρία δίκαια συνέχονται ἀκριβοῦς μετ' ἀλλήλων, καὶ κυρίως εἶναι ἐν ἀρχικὸν δίκαιον· διότι κανεὶς δὲν δύναται νὰ ζῆ χωρὶς νὰ ἐνεργῆ, οὐδὲ νὰ ἐνεργῆ χωρὶς νὰ ζῆ· καὶ ἐπειδὴ ἐμφιλοχῶρεῖ τοῦτο εἰς ὅλους χωρὶς διαφορὰν· διὰ τοῦτο ἐνυπάρχει εἰς ὅλους χωρὶς διαφορὰν τὸ δίκαιον τῆς προσωπικῆς ὑπόστασεως καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀπαραλλάκτως, ἐπειδὴ ὅλοι, ὡς λογικὰ ζῶα, εἶναι ἀρχικῶς καὶ κατ' εἶδος ἴσοι, μ' ὅλον ὅτι ἐμπειρικῶς καὶ καθ' ὕλην εἶναι ἄνιστοι.

Σημείωσις. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ παλαιοὶ ἀπεδέχθησαν τὴν ἰσότητα ταύτην εἰς τὸ ἀρχικὸν δίκαιον, καὶ τὴν ἐθεώρησαν ἐμπεριεχομένην εἰς τὴν ἰδίαν αἰτοῦ τοῦ δικαίου· καὶ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Γ', 12.) λέγει «Δοκεῖ πᾶσι ἴσον τι τὸ δίκαιον εἶναι» ὁ δὲ Κικέρων (de off.

II, 12.) Jus semper quaesitum est acquabile, neque enim aliter esset jus.

ΝΣ'. Ἀπὸ τὸ δίκαιον τῆς προσωπότητος, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ προερχομένων ἄλλων δικαίων (ΝΓ'.) ἐκπορίζεται καὶ τὸ ἐπὶ τῶν πραγμάτων δίκαιον ἐν γένει, ἤγουν τῆς χρήσεως ἀλλόγων πραγμάτων, τὰ ὅποια εἶναι ἀντικείμενα ἐλευθερίας· οὕτι, ἐπειδὴ ζῶον λογικὸν δὲν δύναται οὔτε νὰ ζῆ οὔτε νὰ ἐεργῆ χωρὶς νὰ μεταχειρίζεται τοιαῦτα πράγματα ὄργανα καὶ ἰδικά του καὶ τῆς ἐνεργείας του· καὶ ἐπειδὴ ψιλὰ πράγματα δὲν ἀδικοῦνται ἐκ ταύτης τῆς χρήσεως, ἐνῶ δὲν εἶναι ὑποκείμενα δικαίου (ΚΣ'). διὰ τοῦτο πᾶν πρόσωπον ἔχει ἐκ φύσεως δίκαιον εἰς αὐτὰ, χωρὶς νὰ προσμένῃ συνθήκην τινα, ἢ θετικὸν νόμον. Τὸ δὲ δίκαιον τοῦτο ὀνομάζεται τὸ ἀρχικὸν τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ἐννοῦμεν μόνον κατ' εἶδος, διὰ νὰ τὸ διακρίνωμεν ἀπὸ πᾶν ἐμπειρικὸν καὶ ὑλικὸν ἰδιοκτησίας δίκαιον. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τὸ συγχέωμεν οὐδὲ μὲ τὴν ἰδέαν τῆς λεγομένης ἀρχικῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν.

ΝΖ'. Διὰ τοῦ ἀρχικοῦ δικαίου λοιπὸν τῆς ἰδιοκτησίας ἔχει πᾶς ἄνθρωπος τὴν ἐλευθερίαν νὰ μεταχειρισθῆ ἄλογα ἀντικείμενα ἀπροσδιόριστως, ὅποια δῆποτε καὶ ἂν εἶναι, καὶ ὅσα δῆποτε καὶ ἂν εἶναι· ἀλλὰ διὰ τοῦ νόμου τούτου ἐμφαίνεται γενικῶς μόνον ἢ ἀναφορὰ τῶν πραγμάτων εἰς τὰ πρόσωπα. Τὸ δὲ ἐμπειρικὸν τῆς ἰδιοκτησίας δίκαιον στρέφεται εἰς προσδιωρισμένα πράγματα, τοῦτον φέρ' εἰπεῖν, τὸν βουῦν, ἐκεῖνο τὸ δένδρον· ἀλλὰ τὸ δεῦτερον ἐπιστηρίζεται εἰς τὸ πρῶτον· διότι, ὅς τις δὲν ἔχει δίκαιον εἰς πράγματα ἐν γένει, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ δίκαιον εἰς κᾶνὲν μερικὸν καὶ προσδιωρισμένον πρᾶγμα· ἀλλ' ἢ ὑπαρξίς τῆς κτήσεως ἀπαιτεῖ πράξεις τινὰς, διὰ τῶν ὁποίων γίνεται, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἀρχική.

ΝΗ'. Κατά δὲ τὴν ιδέαν τῆς λεγομένης ἀρχικῆς διανομῆς ὅλων τῶν ἀγαθῶν (ΝΓ'.) τὸ ἀρχικὸν τῆς ιδιοκτησίας δίκαιον δὲν εἶναι ἀπλῶς δίκαιον εἰς πράγματα, ἀλλὰ δίκαιον πάντων ἐπὶ πάντα, ἢ γου, καθεὶς εἶχευ ἐξ ἀρχῆς εἰς πᾶν μερικὸν πρᾶγμα ἀληθινὸν καὶ πραγματικὸν κτήσεως δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἐπαραιτήθη ἔπειτα μὲ τὴν συνθήκην τοῦ νὰ παραιτηθῶσι καὶ ἄλλοι τὰ ιδικάτων, διὰ νὰ ἐμποροῦν καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ἀπεκτήσωσι μερικὸν ιδιοκτησίας δίκαιον εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τοῦ γενικοῦ. Κατὰ ταύτην τὴν ιδέαν πάντες ἦσαν κύριοι πάντων· καὶ ἐπομένως ἔπρεπε νὰ κάμωσι πάντες μὲ πάντας συνθήκην Τί νὰ κρατήσῃ καθεὶς διὰ τὸν ἑαυτὸν του· διότι ὅλοι ἔπρεπε νὰ στέρξωσι νὰ λάβωσι καθεὶς τι χωριστόν, μ' ὅλον ὅτι εἶχαν γενικὸν εἰς τὰ πάντα δικαίωμα· ἀλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι τοιαύτη συνθήκη ῥητῶς δὲν δύναται νὰ γείνη· σιωπηλῆ δὲ συγκατάθεσις εἰς ιδιοποίησιν ξένων κτημάτων δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὑποτεθῇ· διὰ τοῦτο ἡ ιδέα τῆς ἀρχικῆς διανομῆς ἀφανίζει πᾶσαν μερικὴν ιδιοκτησίαν, καὶ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι κατ' ἀρχᾶς ἡ βία οἰκαιοποιήθη μὲν τοῦτο, ἔδωκε δ' ἐκεῖνο εἰς ἄλλους, ἕως οὗ ἔβεβαίωσε τὴν διανομὴν ταύτην ὁ θετικὸς νόμος.

ΝΘ'. Ἐπειδὴ τὰ ἀρχικά δίκαια προσηνέκουσιν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς ἐξαίρεσιν (ΝΑ', ΝΒ'), καὶ εἶναι καὶ ἄκτητα καὶ ἀναπολλοτρίωτα· διὰ τοῦτο περιορίζονται ἀμοιβαίως ὑπ' ἀλλήλων. Δὲν ἐμποροῦν λοιπὸν νὰ ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι, μεταξὺ τῶν ὁποίων νὰ θέλῃ ὁ λόγος, ὅτι ὁ μὲν νὰ ἔχῃ ἀπεριόριστον δίκαιον, ὁ δὲ, ἀπεριόριστον καθήκον· διότι ὅς τις ἔχει ἀπεριόριστον δίκαιον πρὸς ἄλλον, ἔχει μόνον δίκαια καὶ ὄχι καὶ καθήκοντα πρὸς αὐτόν· ὅς τις δὲ ἔχει ἀπεριόριστον καθήκον, ἔχει μόνον καθήκοντα, καὶ ὄχι καὶ δίκαια, καὶ οὕτω παύει

38 ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΩ. ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑ. ΔΙΚΑΙΟΥ.

νά είναι πρόσωπον, καὶ γίνεται πρᾶγμα· τὸ ὁποῖον εἶναι ἐναντίον τοῦ Λόγου. Ὅς τις λοιπὸν θέλει νὰ καθυποβάλη τὴν θέλησιν τοῦ ἄλλου εἰς τὸν ἑαυτὸν του, δὲν ἐμπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ ἀπροσδιορίστως καὶ ἀπολύτως.

Σημείωσις. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ δουλεία (τὸ πραγματικὸν δίκαιον κατὰ πρόσωπων) εἶναι ἄκυρος καὶ εἰς οἰκιακὴν καὶ εἰς πολιτικὴν σχέσιν κατὰ τὸ λόγικόν δίκαιον, εἰάν καὶ ἔχη πολλάκις θετικὸν δίκαιον δι' ἄλογον τεχνικὸν νόμον, καὶ εἰάν εἶναι τις ἱκανῶς ἄφρων, ὥστε αὐτὸς νὰ δουλώσῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς ἄλλους· εἶναι μ' ὅλον τοῦτο φυσικῶς ἐλεύθερος (ΝΙ'). Πόσον πλέον εἶναι ἠθικῶς ἀδύνατος καὶ ἄκυρος ἢ κατηναγκασμένη δουλεία!

Ε'. Ἐὰν ἐν γένει δὲν ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἀπεριόριστον δίκαιον καὶ ἀπεριόριστον καθήκον· δὲν εἶναι οὐδὲ ἀπεριόριστον ἀναγκασμοῦ δίκαιον κατὰ τῆς παραβάτεως τοῦ δικαίου, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι τρόποι καὶ βαθμοὶ ἀναγκασμοῦ ἀνάλογοι μὲ τοὺς τρόπους καὶ βαθμοὺς τῆς ἀδικίας· ὁ ἀναγκασμὸς οὗτος, ὅταν γίνεται φυσικὸν κακόν, λέγεται ποινὴ. Καὶ ἐντεῦθεν ἀποδίδεται ὁ κανὼν τῶν ποινῶν· ἤγουν ὁ ἀδικούμενος δὲν ἔχει ἀπεριόριστον δίκαιον εἰς τὸ νὰ τιμωρήτῃ τὸν ἀδικητὴν, ὅπως καὶ ὅπου θέλει. Ἄ τὰ πλείοτερα τούτου θέλουσιν ἐξηγηθῆν ἐφεξῆς εἰς τὸν οἰκεῖον των τόπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ γενέσεως τῶν δικαίων.

ΕΑ'.

Τὰ ἀρχικά δίκαια εἶναι τοιαῦτα, ὅποια προσηκούσιν εἰς πάντα ἄνθρωπον, καθὸ ἄνθρωπον· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀπόλυτα δίκαια.